

VARFËRIA ENERGJETIKE NË AGJENDË INSTRUMENT

Dr Ana Stojilovska

Analytica think tank

VARFËRIA ENERGJETIKE NË AGJENDË TOOLKIT

Dr Ana Stojilovska

Analytica think tank
Gusht 2023

Përmbajtja

Qëllimi i instrumentit	7
Metodologjia dhe metodat	8
Hyrje në varfërinë energjetike.....	9
Privimi material	10
Varfëria e transportit	12
Përballimi i energjisë elektrike	14
Përdorimi i qëndrueshëm i druve për ngrohje	15
Politika gjithëpërfshirëse	17
Mbrojtja e konsumatorit.....	18
Vlerësimi i qytetarëve për masat ekzistuese.....	20
Nxitësit institucionalë të varfërisë energjetike.....	21
Ftohtë në punë.....	23
Aspektet shëndetësore të varfërisë energjetike	24
Ombudspersoni	26
Komunitetet e energjisë	28
Gjinia dhe varfëria e fshehur e energjisë	30
Referencat	32

Lista e tabelave

Tabela 1:

Mbivendosja e varfërisë së raportuar të energjisë dhe transportit ...12

Tabela 2:

Lloji i ngrohjes së vetë-raportuar të të anketuarve energjikisht të varfër14

Tabela 3:

Vetë-raportimi dhe varfëria e fshehur e energjisë sipas gjinisë.....30

Lista e figurave:

Figura 1:

A jeni duke u përballur me vështirësi në mbulimin e shpenzimeve të tjera bazë si p.sh. (zgjidhni të gjitha që vlejnë për rastin tuaj)10

Figura 2:

Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (prioriteti më i lartë) me masat e propozuara në vijim për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: ndalimi i shkyçjes nga energjia elektrike në dimër18

Figura 3:

Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (përparësia më e lartë) me masat e propozuara në vijim për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: mbrojtje më e madhe e të drejtave të konsumatorëve18

Figura 4:

Vlerësoni pohimet e mëposhtme nga 1 (nuk pajtohem plotësisht) në 5 (plotësisht dakord): Qytetarët nuk mund të përballojnë kostot e nevojave bazë për shkak të monopolit në sektorin e energjisë.....21

Figura 5:

Vlerësoni pohimet e mëposhtme nga 1 (nuk pajtohem plotësisht) në 5 (plotësisht dakord): Qytetarët nuk mund të përballojnë kostot e nevojave themelore për shkak të sistemit të dobët/të papërshtatshëm social21

Figura 6:

Përvoja e jetuar e familjeve të cënueshme nga energjia: ndikimet në shëndet dhe për shkak të kushteve shëndetësore 24

Figura 7:

Jepni një pikë nga 1 (prioriteti më i ulët) në 5 (prioriteti më i lartë) me masat e propozuara në vijim për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: forcimi i rolit të Ombudsmanit 26

Figura 8:

Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (prioriteti më i lartë) me masat e mëposhtme të propozuara për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: mbështetja e nismave kolektive dhe kooperativave energjetike (komuniteteve) të qytetarëve..... 28

Figura 9:

Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) deri në 5 (përparësia më e lartë) me masat e mëposhtme të propozuara për të përmirësuar aksesin në nevojat bazë të familjes: reduktimi i barrierave për përdorimin e fotovoltaikeve dhe subvencionimi i tyre 28

Publikimi i këtij instrumenti është financuar përmes projektit "Organizatet civile në veprim për ndryshime klimatike, zbatuar nga Eko-vest në partneritet me Shoqatën Maqedonase të Juristëve të Rinj – MZMP dhe Organizatën për promovimin e vlerave natyrore dhe njerëzve-CVNP. Pikëpamjet dhe opinionet e shprehura janë të autorit/autorëve dhe botuesit dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht qëndrimet dhe qëndrimet e Eko-vest dhe donatorit - Qeverisë së Suedisë.

Qëllimi i instrumentit

Instrumenti synon një grup të gjerë të palëve të interesuara në Maqedoninë e Veriut që fokusohen në çështje si energjia, çështjet sociale, mjedisore, shëndeti, gjinia, klima dhe çështje tjera të ndërlidhura për t'i informuar ata për aspektet shumëdimensionale të varfërisë energjetike. Varfëria energjetike prek të paktën një të tretën e popullsisë në vend nëse ndiqet treguesi EU-SILC për vetë-raportimin e pamundësisë për të ngrohur në mënyrë adekuate banesën. Megjithatë, nëse varfëria energjetike kuptohet më gjerësisht në përputhje me studimet e fundit, përqindja e të prekurve është shumë më e lartë. Varfëria energjetike nuk është i njëjti fenomen si varfëria e të ardhurave e matur me treguesin Laeken ku burimi për llogaritjet e varfërisë janë të ardhurat dhe pragu i varfërisë përcaktohet në 60% të të ardhurave mesatare të ekuivalizuara. Varfëria energjetike është një çështje më komplekse që shfaqet si pasojë e të ardhurave të ulëta, por edhe efikasiteti i ulët energjetike të banesave, çmimeve të larta të energjisë dhe mungesës së mbështetjes sistematike për të adresuar këtë sfidë.

Instrumenti shërben si një udhëzues i lehtë për t'u përdorur dhe i lehtë për t'u lexuar në lidhje me aspektet kryesore të varfërisë energjetike me rekomandime politikash. Ajo synon të vendosë në agjendë varfërinë energjetike sepse është një çështje kyçe me të cilën përballet Maqedonia e Veriut, e cila do të vazhdojë të rritet edhe më tej si pasojë e krizës energjetike dhe kontekstit të tranzicionit energjetik. Tranzicioni energjetik i udhëhequr nga BE synon të mos lërë askënd pas; prandaj, është koha për të hequr stigmën rreth njohjes së varfërisë energjetike dhe për ta konsideruar tranzicionin si një mundësi jo vetëm për të luftuar ndryshimet klimatike, por edhe për të rimenduar sistemin aktual energjetik, për të kërkuar qeverisje të mirë institucionale dhe për të promovuar projekte energjetike të përqendruara te qytetarët.

Instrumenti u përgatit si pjesë e projektit “Varfëria energjetike në axhendë” të zbatuar nga Analytica në periudhën mars-gusht 2023. Është strukturuar në një mënyrë që të ofrojë diskutime mbi aspekte të ndryshme të varfërisë energjetike dhe çështjet me të cilat ajo lidhet ngushtë, siç është varfëria e transportit dhe përdorimi i druve të ngrohjes për përballimin e varfërisë energjetike. Më pas, në të shqyrtohen çështje të tilla si nxitësit dhe pasojat e varfërisë energjetike, si dhe të drejtat, dhe modelet e reja të qeverisjes brenda tranzicionit energjetik për të ndihmuar në zbutjen e varfërisë energjetike. Ky studim paraqet një pikënisje për të studiuar në mënyrë strategjike varfërinë energjetike.

Metodologjia dhe metodat

Instrumenti bazohet në kërkimet më të reja akademike dhe të politikave mbi temën të plotësuar më tej nga intervista me familje të kryera në korrik 2023, si dhe me grupe të fokusit me OSHC-të që punojnë mbi këtë temë në prill dhe qershor 2023.

Intervistat e familjeve janë mbledhur në internet duke përdorur kampionimin e qëllimshëm. U përgjigjën 63 qytetarë, nga të cilët 23 vetë-raportohen se janë në varfëri energjetike, por nëse varfëria energjetike konsiderohet si një çështje më e gjerë, siç është ulja e nevojave të tjera bazë për të paguar faturat e energjisë, numri i atyre që janë energjetikisht të varfër është më i lartë. Pyetësi inspektoi çështje të ndryshme rreth varfërisë energjetike, duke përfshirë zhvillimet më të reja në lidhje me varfërinë e transportit, përvojat e jetuara me përballimin e kostove të rritura të energjisë, si dhe ndikimet në shëndetin fizik dhe mendor. Pjesëmarrësve iu kërkua gjithashtu të vlerësojnë masat ekzistuese kundër varfërisë energjetike në Maqedoninë e Veriut duke u dhënë mundësinë të diskutojnë nxitësit dhe pasojat e varfërisë energjetike dhe të propozojnë masa për zbutjen e saj. Vlera e njohurive dhe pjesëmarrjes së qytetarëve është thelbësore për ta bërë tranzicionin energjetik gjithëpërfshirës. Rezultatet nga intervistat nuk janë përfaqësuese, por më tepër një kuptim i thellë i përvojave të qytetarëve dhe veçanërisht të atyre në varfëri energjetike gjatë pandemisë dhe krizës energjetike.

Fokus grupet u organizuan online me përfaqësues të OSHC-ve që punojnë në aspekte të ndryshme që lidhen me varfërinë energjetike, si dhe anëtarë të Koalicionit Klimatik “Së bashku për Veprimin Klimatik”, anëtare e të cilit është edhe Analytica. Fokus grupet ndoqën një metodologji të zhvilluar për të reflektuar mbi zhvillimet më të fundit në literaturën e varfërisë energjetike dhe u ofruan një mundësi pjesëmarrësve të japin reflektimet e tyre bazuar në përvojat e tyre mbi këtë temë. 8 përfaqësues të OSHC-ve morën pjesë aktive në fokus grupet.

Të dhënat dytësore të përdorura janë literaturë akademike dhe joakademike mbi varfërinë energjetike në Evropë dhe Maqedoninë e Veriut në veçanti, duke përfshirë një disertacion doktore mbi varfërinë energjetike në Maqedoninë e Veriut. Paketa përdor gjithashtu të dhëna statistikore, dokumente politikash dhe burime mediatike.

Hyrje në varfërinë energjetike

Nuk ekziston një përkufizim i vetëm i varfërisë energjetike. Definicioni më i zakonshëm është se varfëria energjetike është paaftësia për të arritur një nivel të nevojshëm social dhe material të shërbimeve shtëpiake të energjisë [1]. Kjo do të thotë një familje konsiderohet energjetikisht e varfër nëse e njejta nuk është në gjendje të marrë nivelin e nevojshëm të shërbimeve të energjisë në shtëpi – për gatim, ftohje, ngrohje, pajisje, ndriçim dhe ujë të nxehtë. Mënyrat për të matur varfërinë energjetike janë të shumëllojshme. Dy nga treguesit e EU-SILC, të cilët përdoren më së shpeshti për të matur varfërinë energjetike – janë nëse familja raporton se është në gjendje të ngrohë shtëpinë në mënyrë adekuate [2], dhe nëse raporton se ka detyrime të papaguara të shërbimeve [3].

Literatura më e re thekson se është e rëndësishme të kuptohet përvoja e jetuar e familjeve të varfëra energjetikisht [4], që do të thotë për të qenë në gjendje të propozosh masa adekuate kundër varfërisë energjetike, duhet kuptuar se çfarë po përjetojnë familjet energjetikisht të varfëra. Për shembull, dikush mund të sugjerojë se përmirësimi i efikasitetit energjetik të banesës do t'i nxjerrë familjet nga varfëria energjetike. Kjo është teorikisht e vërtetë, megjithatë, është shumë më e ndërlikuar në jetën reale, pasi familjet në varfëri energjetike nuk kanë fonde për efikasitet energjetik dhe zëvendësimi i një dritareje nuk do ta ndryshonte ndjeshëm situatën e tyre.

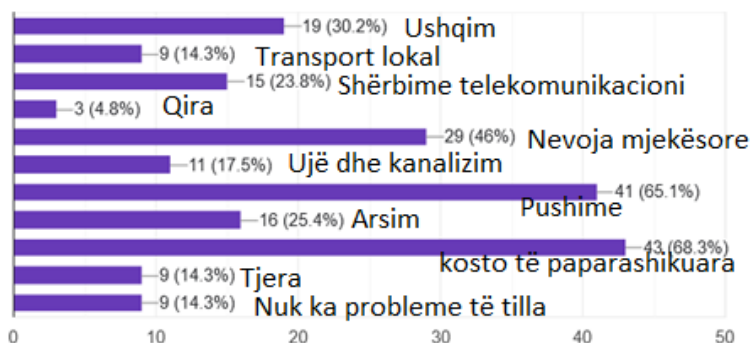
Më tej, aktivistët dhe akademikët kanë theksuar se qasja në energji mund të konsiderohet si e drejtë. Ky nocion i 'të drejtës për energji' ushtron presion mbi shoqëritë dhe rolin e shtetit për t'u siguruar qytetarëve akses në energji. Disa sugjerime përfshijnë mbrojtjen e konsumatorëve vulnerabël nëpërmjet ndalimit të shkyçjeve, çmimeve sociale dhe ndërhyrjeve financiare për eficiency e energjisë [5]. Në të njëjtën linjë, fokusi është tek kërkesa për qeverisje të mirë, sepse nuk është faji i njerëzve që gjinden në varfëri energjetike.

Varfëria energjetike në Maqedoninë e Veriut është formësuar pas përfundimit të komunizmit. Procesi i liberalizimit të sektorit të energjisë dhe heqja e subvencioneve të çmimeve të energjisë pas përfundimit të sistemit komunist, në mungesë të politikave të përshtatshme të energjisë, strehimit dhe mirëqenies sociale kontribuan në varfërinë energjetike në Maqedoninë e Veriut [6]. Ka tre shtytës kryesorë të varfërisë energjetike në vend: privimi i përhapur material, stoku joefikas i banesave me përmasa të mëdha dhe banesa të administruara individualisht, dhe varësia e tepërt nga energjia elektrike e subvencionuar dhe drutë për ngrohje të përdorur me pajisje ngrohje joefikase [7].

Privimi material

Varfëria energjetike duhet kuptuar si një pjesë integrale e ofrimit të shërbimeve thelbësore. Kjo ndodh sepse në disa raste individët do të raportojnë se mund të ngrohjin në mënyrë adekuate shtëpinë e tyre, por duke minimizuar kostot e shërbimeve të tjera thelbësore, si transporti, komunikimi, ushqimi, arsimit dhe të ngjashme [8]. Në raste të tilla, kjo mund të quhet varfëri e fshehur energjetike. Shpesh familjet kanë prioritet pagesën e kostove të energjisë sepse duan të parandalojnë shkëputjen, ose minimizojnë nevojat e tyre për ngrohje, si p.sh. ngrohjin një dhomë [9].

Figura 1: A jeni duke u përballur me vështirësi në mbulimin e shpenzimeve të tjera bazë si p.sh. (zgjidhni të gjitha që vlejné për rastin tuaj)

Burimi: Anketë: 'Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?' kryer në korrik 2023

Bazuar në këtë anketë, respondentët mund të zgjidhnin një ose më shumë opsione nëse ata përballëshin me vështirësi në plotësimin e nevojave të tyre themelore. Rezultatet tregojnë se qytetarët janë më së paku në gjendje të mbulojnë kostot e paparashikuara. Kjo tregon se ata nuk kanë kursime për të investuar në efikasitetin e energjisë ose në energjinë e rinovueshme. Të jesh në gjendje të përballosh një pushim është gjithashtu një sfidë. Vetëm 9 nga 63 qytetarë nuk u përballën me probleme lidhur me plotësimin e nevojave të tyre elementare. Ky numër është shumë më i ulët se ata që vetë-raportuan se janë në varfëri energjetike (23), gjë që mbështet argumentin për të parë gjerësisht varfërinë energjetike dhe kompensimin e familjeve ndërmjet energjisë dhe nevojave të tjera bazë. Mbulimi i nevojave mjekësore është gjithashtu një sfidë për shumë qytetarë dhe këto ndikime shëndetësore mund të parandalohen duke investuar në shtëpi të shëndetshme dhe teknologji të energjisë së pastër.

Rekomandime:

- ◇ Varfëria energjetike nuk duhet të konsiderohet si një çështje me të cilën përballet një pakicë e vogël, si p.sh. përfituesit e mirëqenies sociale të synuar vetëm nga mbështetja financiare për të paguar faturat e tyre të energjisë.
- ◇ Duhet të krijohet një organ ndërsektorial për të studiuar dhe monitoruar varfërinë energjetike, si dhe për të propozuar masa që marrin parasysh kompromiset ndërmjet plotësimit të nevojave të ndryshme thelbësore.

Varfëria e transportit

Varfëria e transportit është një koncept në zhvillim që shpesh diskutohet ngushtë me varfërinë energjetike. Sipas Parlamentit Evropian, varfëria e transportit i referohet mungesës së shërbimeve adekuate të transportit të nevojshme për të aksesuar shërbimet e përgjithshme dhe punën, ose pamundësisë për të paguar për këto shërbime transporti [10]. Varfëria e energjisë së transportit është një nëngrup i varfërisë së transportit që i referohet në mënyrë specifike cenueshmërisë ndaj rritjes së çmimit të karburantit [11].

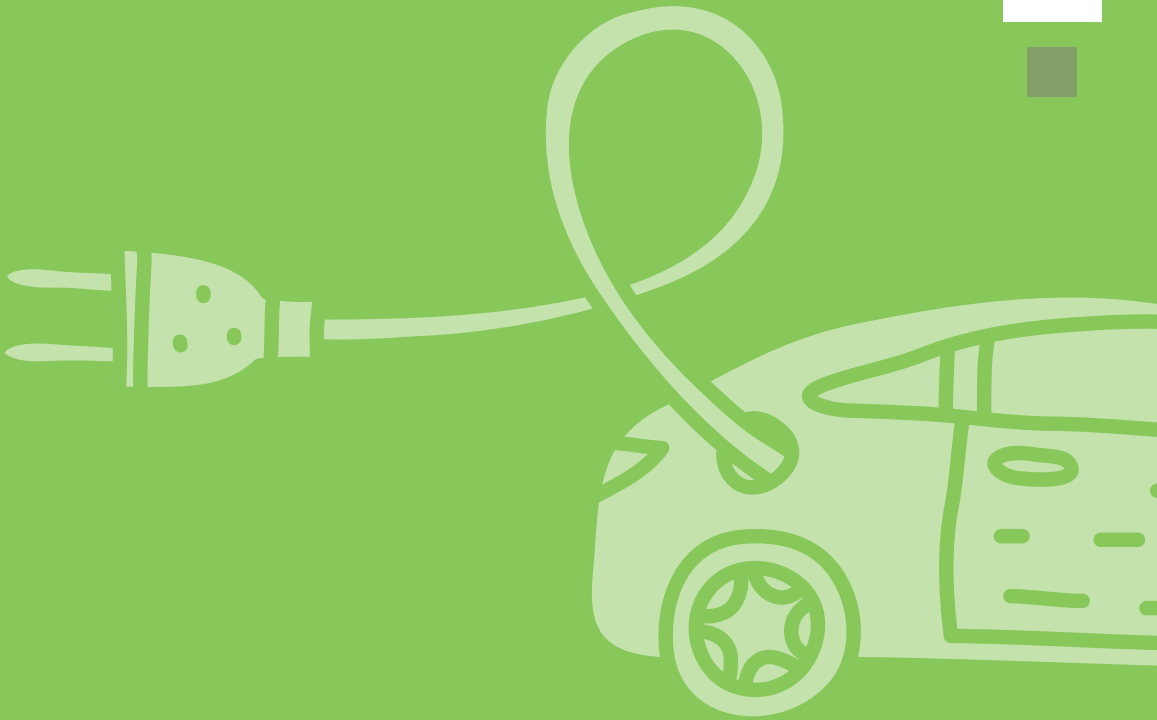
Varfëria e transportit në Maqedoninë e Veriut nuk është aq e lartë sa varfëria energjetike, por mund të rritet si rezultat i rritjes së çmimeve të energjisë, çmimeve të karburanteve, privimit material dhe mungesës së investimeve në infrastrukturën e transportit publik. 15.6% e popullsisë në Maqedoninë e Veriut nuk mund të përballonte një makinë personale në vitin 2020 që është shumë më e lartë se mesatarja evropiane prej 5.9% [12].

Tabela 1: Mbivendosja e varfërisë së raportuar të energjisë dhe transportit

Numri i personave që vetë-raportuan vetëm për varfërinë energjetike	Numri i personave që vetë-raportuan vetëm për varfërinë e transportit	Numri i personave që vetë-raportuan varfërinë e energjisë dhe transportit
8	12	15

Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Sipas anketës, më shumë qytetarë po përjetojnë paralelisht varfëri në energji dhe në atë të transportit. 15 të anketuar u përgjigjën se nuk mund të ngrohnin mjaftueshëm shtëpitë e tyre gjatë sezonit të ngrohjes dhe se kostot e transportit lokal ishin të vështira për t’u mbuluar. Këtu kërkohet një qasje e përbashkët për zbutjen e të dy llojeve të privimit. Ata që u përgjigjën se e kishin të vështirë për t’i mbuluar shpenzimet e transportit lokal, përdorin makinën personale si mjet kryesor transporti (14 të anketuar), transportin publik (7) ose mjete të tjera transporti (6). Kjo do të thotë se përdorimi i makinës personale mund të jetë një barrë financiare, veçanërisht në kushtet e krizës. Përdorimi i makinave personale me naftë është i dëmshëm për mjedisin.

Rekomandime:

- ◇ Strategjia e Energjisë duhet të përfshijë varfërinë e transportit si një sfidë që duhet trajtuar në koordinim me varfërinë energjetike dhe reduktimin e emetimeve të CO₂.
- ◇ Ministria e Transportit në bashkëpunim me komunat përkatëse, duhet të parashikojë infrastrukturë të transportit vendor miqësor ndaj mjedisit, bazuar në përdorimin e autobusëve elektrikë dhe metros kur është e mundur.
- ◇ Shërbimet e transportit publik duhet t'u japin bileta më të përballueshme grupeve vulnerabël si pensionistë, studentë, persona të papunë, familje me shumë fëmijë, persona me aftësi të kufizuara dhe të tjerë.

Përballimi i energjisë elektrike

Të ngjuar në një situatë për të përdorur pajisje elektrike ‘të përshtatshme’ për ngrohje ose dru për ngrohje (që kërkon punë intensive) [13], familjet zgjedhin ngrohjen rezistive elektrike. Përveç përdorimit si burim kryesor i ngrohjes, energjia elektrike përdoret si një burim shtesë ngrohjeje për të kompensuar fiksionin e hershme të ngrohjes qendrore, ose pamundësinë për të ngrohur dhoma të shumta me një sobë të vetme me dru zjarri [13]. Ndër pajisjet më të zakonshme të ngrohjes elektrike janë ato që janë shumë joefikase, siç janë ngrohësit e magazinimit siç raportohet nga Enti Shtetëror i Statistikave [14].

Tabela 2: Lloji i ngrohjes së të anketuarve të vetë-raportuar me energji të varfër

Shfrytëzues energjetikisht të varfër që përdorin energji elektrike për ngrohje	Shfrytëzues energjetikisht të varfër që përdorin ngrohjen qendrore për ngrohje	Shfrytëzues energjetikisht të varfër që përdorin drurin për ngrohje	Shfrytëzues energjetikisht të varfër që përdorin burime të tjera të ngrohjes
9	7	5	2

Burimi: Anketa: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Shumica e individëve të vetë-raportuar si energjetikisht të varfër përdorin ngrohje elektrike. Në kohën e rritjes së çmimeve të energjisë, përdorimi i energjisë elektrike për ngrohje në banesa të paizoluara ose të vjetra mund të jetë shumë i kushtueshëm për shkak të humbjeve të larta të energjisë. Për shkak se energjia elektrike është burimi më i rëndësishëm i energjisë në familje, përballueshmëria e saj është shumë e rëndësishme, jo vetëm për ngrohje, por për të kënaqur shërbimet e tjera energjetike, si përdorimi i pajisjeve, uji i nxehtë, ftohja, ndriçimi dhe gatimi. 19 nga 63 të anketuar janë përgjigjur se i paguajnë faturat e energjisë elektrike me vështirësi, ndërsa 15 nga 19 kanë raportuar se janë në varfëri energjetike.

Rekomandime:

- ◆ **Promovimi i përdorimit të pompave të nxehtësisë dhe kondicionerëve inverter në koordinim me masat e efikasitetit të energjisë.**
- ◆ **Krijimi i Fondit të Eficiencës së Energjisë që mbështet familjet për të rinovuar banesat e tyre duke filluar nga ato në zonat rurale, përfituesit e mirëqenies sociale, familjet me shumë fëmijë, personat me aftësi të kufizuara dhe të tjerë.**

Përdorimi i qëndrueshëm i druve për ngrohje

Infrastruktura e ngrohjes ose mungesa e saj përcakton teknologjitë e përdorura për ngrohje dhe aspektet e varfërisë energjetike. Kjo do të thotë se mungesa e infrastrukturës publike të zhvilluar të ngrohjes në Maqedoninë e Veriut në dukje u ka dhënë familjeve lirinë për të zgjedhur ngrohjen e tyre, por në një treg skajshmërisht të kufizuar teknologjish dhe pajisjesh [13]. Këto kufizime teknologjike të ngrohjes me dru zjarri kontribuojnë në nën-nxehjen e banesave [13]. Sipas një sondazhi të komisionuar nga UNDP për ngrohjen në Shkup, rreth 71% e familjeve që përdorin dru zjarri përdorin një sobë me dru zjarri [15] e cila është e vjetër, shumë joefikase dhe mund të ngrohë vetëm një dhomë. Pavarësisht sofistikimit më të ulët teknologjik të ngrohjes me dru zjarri dhe pikërisht për çmimin e tij të lirë, drutë e karburantit përdoren nga familjet energjetikisht të varfëra si një mjet për të mbajtur kostot e tyre të energjisë të ulëta [16].

Për shkak se është një burim energjie i përbalueshëm, nga 23 të anketuar që vetë-raportojnë varfërinë energjetike, ose pamundësinë për të ngrohur shtëpinë në mënyrë adekuate, vetëm 5 përdorin dru zjarri. Kjo mund të shpjegohet me faktin se çmimi i lirë i druve të zjarrit dhe veçorive të tjera të tij, si aftësia për të ngrohur në mënyrë adekuate 1 dhomë dhe për të zëvendësuar energjinë elektrike për gatimin dhe përgatitjen e ujit të nxehtë, lehtëson privimin e mëtejshëm material. Megjithatë, në mesin e përdoruesve të drurit për ngrohje, kjo stimulon pranim të jetës me nevoja minimale për energji. Kjo pastaj çon në rritjen e shkëputjeve nga sistemi që (teoretikisht) ofron mbështetje të vazhdueshme në marrëveshjet individuale dhe joformale për plotësimin e nevojave për energji dhe shmangien e kërkimit të mbështetjes institucionale [16]. Përdoruesit e drurit si lëndë djegëse duhet të njihen si një kategori e veçantë e cenueshme.

Çështja e varësisë nga druri për ngrohje është gjithashtu e rëndësishme sepse ka implikime të pafavorshme për shëndetin dhe mjedisin. Mbështetja e lartë në dru për ngrohje edhe në zonat urbane kontribuon në ndotjen e ajrit [14]. Për më tepër, ekspozimi i familjeve ndaj ndotjes së ajrit të brendshëm dhe të jashtëm çon në 3365 vdekje të parakohshme për shkak të ekspozimit ndaj PM2.5 (grimcave të imta) [17]

Rekomandime:

- ◇ Strategjia e Energjisë, Strategjia e Energjisë së Rinovueshme dhe Plani i Energjisë së Rinovueshme dhe Klimës duhet të njohin dhe eksplorojnë lidhjen midis varfërisë së energjisë dhe përdorimit të drurit të karburantit, si dhe implikimet mjedisore dhe shëndetësore që rrjedhin nga këto lidhje.
- ◇ Masat që synojnë zëvendësimin e sobave me dru zjarri duhet të përfshijnë një kategori për të marrë në konsideratë situatën e të ardhurave të aplikantëve, duke u dhënë përparësi familjeve me të ardhura të varfra, pensionistëve, atyre me shumë fëmijë dhe atyre që jetojnë në zonat rurale.
- ◇ Ministria e Shëndetësisë, Ministria e Mjedisit dhe Ministria e Ekonomisë duhet të llogarisin kursimet e koston shëndetësore që vijnë nga reduktimi i ndotjes së brendshme dhe të jashtme, dhe reumatizmës nga përdorimi i druve të zjarrit dhe hapësirave me ngrohje të pamjaftueshme dhe t'i ndajnë ato për të mbështetur kategoritë më vulnerabël në largimin gradual nga përdorimi i druve të zjarrit.

Politika gjithëpërfshirëse

Politikat aktuale në Maqedoninë e Veriut në lidhje me varfërinë energjetike nuk e marrin parasysh kompleksitetin shumëdimensional të çështjes. Ekziston një mungesë e komunikimit ndërmjet politikave energjetike dhe sociale në lidhje me varfërinë energjetike duke rezultuar në masa joefektive kundër varfërisë energjetike.

Masa më relevante kundër varfërisë energjetike është Programi për mbrojtjen e konsumatorëve të cenueshëm nga energjia për vitin 2023, duke ofruar mbështetje mujore prej 200, 300, 600 ose 800 denarë për konsumatorët e cenueshëm në bazë të disa parametrave. Ai funksionon në bazë të rimbursimit pas pagesës së faturave të energjisë, si dhe aplikimit për të [18].

Kjo do të thotë se fokusi i masave është te kriteret e të ardhurave dhe madhësia e familjes dhe shumë sfida të rëndësishme, si cilësia e banesave, rreziqet sociale dhe ti-paret e grupeve të cenueshme, nuk merren parasysh. Mbështetja financiare vetëm zbut përvojën aktuale të varfërisë energjetike, por nuk e mbështet ose nuk e nxjerr familjen nga ajo.

Programi tjetër relevant është Programi për promovimin e energjisë së rinovueshme dhe efikasitetit të energjisë në amvisëri për vitin 2023 i cili ofron rimbursim për kolektorët diellorë, dritaret PVC dhe fotovoltaiKET [19]. Çështja është se ky program zbatohet me principin “i pari që vjen, i pari shërbehet”. Kësisoj, shpërfilllet dimensionin social pasi që familjet energjetikisht të varfëra nuk mund t’i blejnë këto pajisje paraprakisht pa mbështetje. Ky lloj programi mbështet vetëm ata që tashmë kanë kapacitetin financiar t’i blejnë këto pajisje.

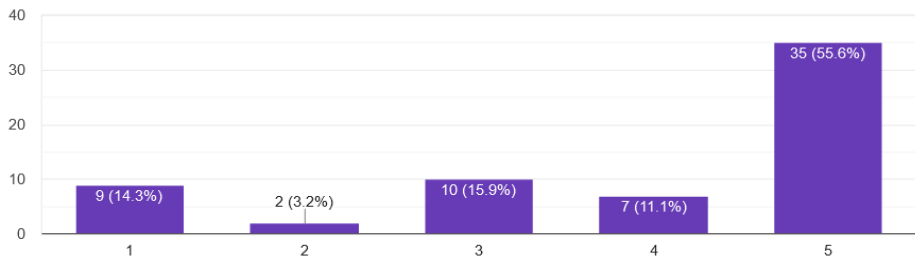
Rekomandime:

- ◇ **Masat sociale duhet të lidhen me masat që ofrojnë akses në teknologjitë e reja, pajisjet dhe programet e kursimit të energjisë. Të gjitha këto duhet të subvencionohen për të cenuarit nga energjia.**
- ◇ **Masat e energjisë/klimës duhet të përfshijnë një dimension/kriter social dhe mbështetje të drejtpërdrejtë në formën e parapagimit dhe jo të rimbursimit.**

Mbrojtja e konsumatorit

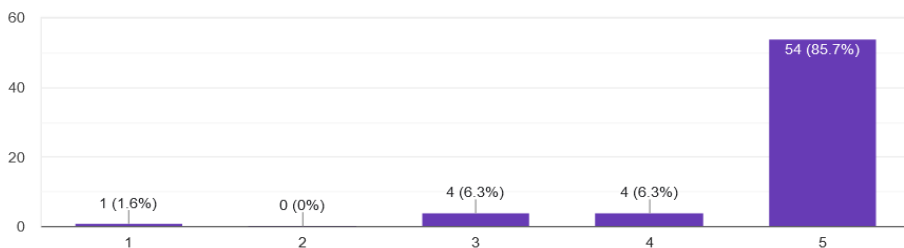
Ekziston një debat mbi atë se qytetarët nuk duhet të konsiderohen thjesht pagues të faturave të energjisë, por të njejtit të kenë të drejta dhe funksione të shumëfishta [20]. Siç theksohet nga Ombudspersoni, shpesh ndodh që qytetarët e Maqedonisë së Veriut të shkyçen nga rrjeti pas një faturë të papaguar e cila u shkakton dëme të rënda [21] pasi nuk janë në gjendje t'i kryejnë shërbimet e tyre themelore në shtëpi. Për shkak të faturave të papaguara, 71 839 konsumatorë janë shkyçur në vitin 2022 në Maqedoninë e Veriut [22] që nuk është një informacion i papërfillshëm.

Figura 2: Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (përparësia më e lartë) me masat e propozuara në vijim për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes : ndalimi i shkyçjes nga energjia elektrike në dimër

Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Figura 3: Jep një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (prioriteti më i lartë) me masat e propozuara në vijim për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: mbrojtje më e madhe e të drejtave të konsumatorëve

Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Sipas anketës, qytetarët e intervistuar, energjetikisht të varfër dhe jo të varfër, i dhanë një nga prioritetet më të larta përmirësimit të të drejtave të konsumatorëve. Një mendim i ngjashëm ndahet edhe për nevojën e ndalimit të shkyçjes së energjisë elektrike në dimër.

Rekomandime:

- ◇ Ndërmarrjet duhet të vendosin një procedurë hap pas hapi të shkyçjeve duke filluar me përkujtime paraprake.
- ◇ Duhet të ndalohet ndërprerja e energjisë elektrike në dimër për të gjithë konsumatorët dhe të ketë një mekanizëm monitorues për zbatim korrekt të kësaj rregulloreje.

Vlerësimi i qytetarëve për masat ekzistuese

Nuk ka shumë masa për të zbutur varfërinë energjetike në Maqedoninë e Veriut. Përveç dy programeve që u drejtohen amvisërive të përmendura më herët (Programi për konsumatorët e cenueshëm dhe Programi për mbështetjen e energjisë së rinovueshme dhe efikasitetit të energjisë në amvisëri), ekzistojnë disa masa shtesë të Qytetit të Shkupit dhe disa komunave. Në përgjithësi, ka subvencione për soba me pelet, dritare PVC, kolektorë diellorë, fotovoltaikë, biçikleta dhe kondicionerë inverter.

Në anketë janë intervistuar qytetarët për të reflektuar mbi këto masa. Shumë përgjigje ishin negative duke kritikuar procedurat dhe mënyrën se si u zbatuan masat. Disa përmendin se i pari i ardhur – i pari i shërbyer nuk është një mënyrë për të arritur tek ata që kanë më shumë nevojë për këto masa. Të tjerë nuk i besojnë drejtësisë së procesit. Për shembull:

R1: *“Ato mund të sjellin rezultate nëse janë të përmaturave të duhura dhe të shpërndara në mënyrën e duhur (pa lidhje dhe njohje).”*

R2: *“Subvencionet abuzohen nga autoritetet shtetërore, njoftimi për subvencionet fshihet dhe shpërndarja e subvencioneve mbyllet për një ditë, kështu që njerëzit që realisht nuk kanë të ardhura të larta dhe kanë nevojë për mirëqenie, nuk i marrin ato...”*

R3: *“Të përcaktohen kriteret për dhënien e subvencioneve dhe jo të ketë një sistem i pari i ardhur – i pari i shërbyer”*

R4: *“Mungon një mekanizëm kontrolli për të vlerësuar rezultatet aktuale të këtyre masave të marra.”*

Kjo kërkon një plan më gjithëpërfshirës dhe sistematik për zbutjen e varfërisë energjetike, dhe jo masa arbitrare pa hulumtimin e duhur se si të synohen ata që do të përfitonin më shumë nga këto masa. Përgjigjet e qytetarëve tregojnë edhe mosbesimin e lartë në sistem. Besimi është një pjesë e rëndësishme e aftësisë për të zbutur varfërinë energjetike [23].

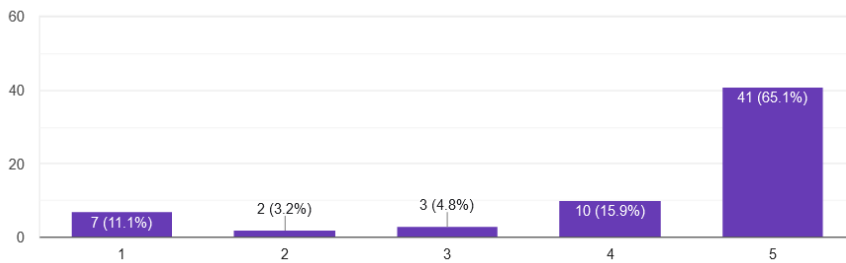
Rekomandime:

- ◇ **Krijimi i një programi sistematik dhe të qëndrueshëm për të zbutur varfërinë energjetike duke u siguruar që masat e propozuara synojnë grupet përkatëse dhe të jenë transparente.**
- ◇ **Duhet vlerësuar subvencionet aktuale për të përmirësuar objektivin e tyre dhe kriteri i pari i ardhur – i pari i shërbyer duhet zëvendësuar me kritere sociale, të tilla si: qytetarë me të ardhura të ulëta, qytetarë nga viset rurale, prindër të vetëm, ata që jetojnë në shtëpi të mëdha, dhe të ngjashme.**

Nxitësit institucionale të varfërisë energjetike

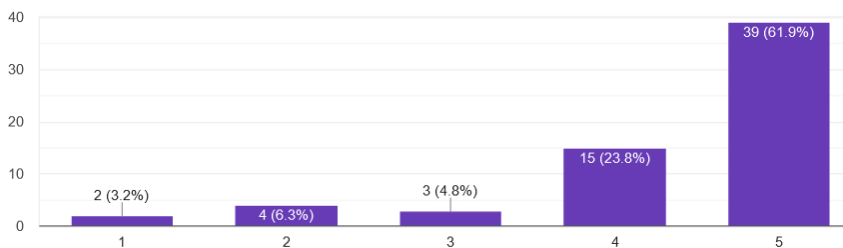
Mënyra se si institucionet i trajtojnë qytetarët mbi aksesin në energji të përbalueshme dhe se si qytetarët (pa)fuqizohen nga kjo marrëdhënie mund të jetë një aspekt i rëndësishëm i të kuptuarit të varfërisë energjetike [21]. Nxitësit e fshehur institucionale të varfërisë së energjisë në Maqedoninë e Veriut janë monopolet e energjisë dhe sistemi i dobët i mirëqenies sociale sepse performanca e tyre (ose mungesa e saj) mund të rrezikojë aksesin e qytetarëve në energji [21]. Sipas Avokatit të Popullit, të drejtat e njeriut në Maqedoninë e Veriut janë të rrezikuara si rezultat i shqyçjeve të energjisë dhe mbrojtjes së dobët të mirëqenies sociale [21].

Figura 4: Vlerësoni pohimet e mëposhtme nga 1 (nuk pajtohem plotësisht) në 5 (plotësisht dakord): Qytetarët nuk mund të përballojnë kostot e nevojave bazë për shkak të monopolit në sektorin e energjisë

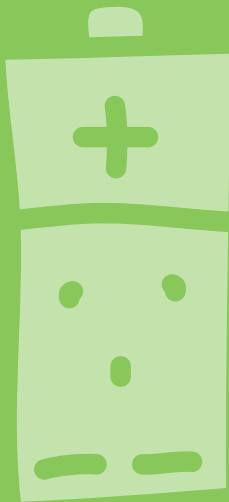
Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Figura 5: Vlerësoni pohimet e mëposhtme nga 1 (nuk pajtohem plotësisht) në 5 (plotësisht dakord): Qytetarët nuk mund të përballojnë kostot e nevojave bazë për shkak të sistemit të dobët/të papërshtatshëm social

Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Qytetarët e anketuar pajtohen se monopoli në sistemin energjetik dhe sistemi i dobët i mirëqenies sociale kontribuojnë në zvogëlimin e mbrojtjes së aftësisë së qytetarëve për të mbuluar nevojat e tyre themelore.

Rekomandime:

- ◇ Duhet siguruar që tranzicioni energjetik të mos jetë vetëm një proces i thjeshtë dekarbonizimi, por një proces social i drejtë dhe demokratik, në të cilin monopoli i sektorit të energjisë elektrike po transformohet përmes mundësive për aktivitetin e prosumatorëve.
- ◇ Rritja e shumës së mbështetjes mbi mirëqenien sociale

Ftohtë në punë

Edhe pse varfëria energjetike është një çështje që zakonisht kufizohet në familje, kriza e fundit energjetike ka prekur ndjeshëm edhe sektorin privat dhe publik. Në shumë raste, kompanitë nuk ishin në gjendje të paguanin faturat e tyre të energjisë [24]. Të jetosh dhe të punosh në hapësira të pangrohura mjaftueshëm ka ndikime të pafavorshme shëndetësore tek personi, si reumatizma [25], si dhe në produktivitetin e tyre.

Sondazhi konfirmoi se shumë prej të anketuarve duhej të punonin në mjedise të ftohta. Ata që raportuan se kishin ftohtë në punë punojnë kryesisht në një zyrë, por disa punojnë në sektorin e shërbimeve ku zakonisht nuk mund të punohet nga shtëpia. Punonjësit të cilët kishin ftohtë në punë, punojnë në sektorin privat, publik dhe civil që është një argument për përfshirjen e këtyre sektorëve në planet e rinovimit. Kur u pyetën nëse ishte mjaftueshëm ngrohtë në vendin e tyre të punës në dimrin e 2022/23, disa u përgjigjën:

R1: *“Nuk ishte mjaftueshëm ngrohtë, po ngrinim.”*

R2: *“Jo, por duhej të punoja.”*

R3: *“Kemi përdorur një në vend të dy dhomave për të shmangur kostot (më të larta) të energjisë elektrike”.*

R4: *“Jo, dhe nuk mund të punoja nga shtëpia.”*

Nëse konteksti i vendit të punës hiqet, përgjigjet nga të anketuarit duken sikur janë individë tipikë të varfër me energji. Në disa raste, ka pasur një mbivendosje midis varfërisë së raportuar energjetike në shtëpi dhe në vendin e punës, gjë që mbështet përsëri të kuptuarit e varfërisë energjetike si një fenomen shumëdimensional.

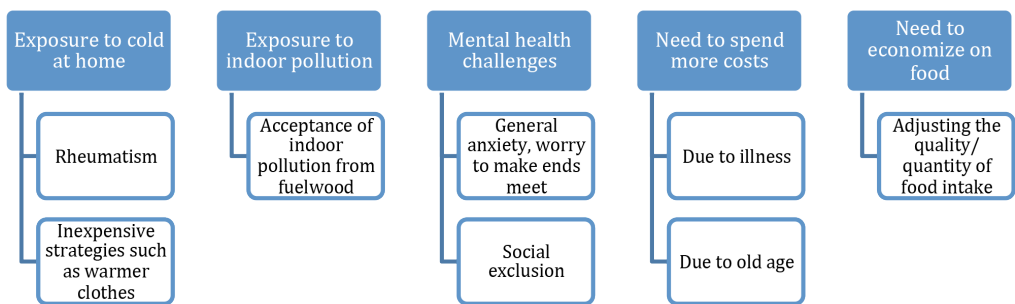
Rekomandime:

- ◇ **Të gjitha ndërtesat - publike, private dhe rezidenciale të cilat nuk i plotësojnë standardet e efikasitetit të energjisë, duhet të jenë pjesë e një plani për rinovim të thellë, të mbështetur nga Fondi i Efiçencës së Energjisë.**
- ◇ **Punëdhënësit dhe punëtorët duhet të jenë pjesë e diskutimit për aftësimin dhe punën, përkatësisht në një mjedis të shëndetshëm dhe mjaftueshëm të ngrohtë apo të freskët.**
- ◇ **Asnjë punëtor nuk duhet të detyrohet të punojë në një hapësirë pune të pa ngrohur (nën 19 gradë C).**

Aspektet shëndetësore të varfërisë energjetike

Përjetimi i varfërisë së energjisë vjen me ndikime në shëndet. Siç tregohet në figurën më poshtë, lidhjet me shëndetin janë të shumëanshme dhe komplekse. Kalimi i kohës në mjedise të pangrohura mjaftueshëm ka ndikime negative në shëndetin fizik. Për të kursyer financat, familjet reduktojnë ngrohjen dhe veshin rroba më të ngrohta brenda [9]. Për më tepër, përdorimi i lëndëve djegëse të vjetruara dhe ndotëse siç është druri, i ekspozon përdoruesit ndaj ndotjes së ajrit të brendshëm. Për shkak të varësisë së tyre nga druri për nxemje, familjet pranojnë ndikimet e pafavorshme në shëndetin fizik sepse nuk janë në gjendje të përballojnë burime të pastra të ngrohjes [16]. Për më tepër, personat me sëmundje kanë nevoja më të larta për energji dhe për këtë arsye janë më të ekspozuar ndaj kostove më të larta të energjisë, duke i bërë ata më të prirur të përjetojnë varfëri energjetike. Nevoja për t'i dhënë përparësi ngrohjes mund të ndikojë në marrjen e ushqimit ose në dilemën 'hani ose ngrohni'. Së fundi, varfëria energjetike mund të ndikojë negativisht në shëndetin mendor, si ankthi dhe përjashtimi social [26, 27].

Figura 6: Përvoja e jetuar e familjeve të cenueshme nga energjia: ndikimet në shëndet dhe për shkak të kushteve shëndetësore

Burimi: [9, 13, 16]

Pandemia dhe kriza e energjisë ishin dy periudha të dallueshme, por veçanërisht të paparashikueshme me implikime të kostos së energjisë. Kjo u confirmua nga shumica e qytetarëve të intervistuar të cilët raportuan se kanë përjetuar stres në lidhje me mbulimin e nevojave të tyre bazë.

Rekomandime:

- ◇ Shkyçjet e energjisë elektrike duhet të ndalohen gjatë sezonit të ngrohjes, dhe në kohë krize (pandemi, kriza energjetike, apo të ngjashme).
- ◇ Programet për mbështetjen e shëndetit mendor duhet të lidhen me programet për të zbutur varfërinë energjetike për të njohur lidhjen dhe për të shumëfishuar ndikimet e tyre.

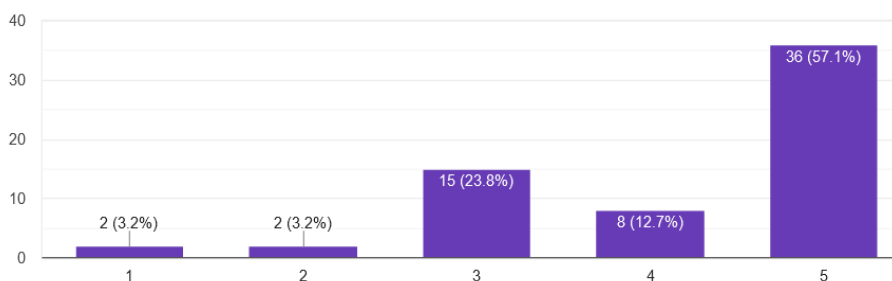

Ombudspersoni

Avokati i Popullit në Maqedoninë e Veriut përshkruhet si organ i veçantë profesional i pavarur që nuk i përket asnjë dege; ka për detyrë të mbrojtë të drejtat e qytetarëve. Në kontekstin e një tranzicioni energjetik gjithëpërfshirës, Ombudspersoni shfaqet si një palë e interesuar në zhvillim e aftë për të zbuluar padrejtësitë që prekin qytetarët me aksesin e tyre në energji. Gjatë viteve, Avokati i Popullit ka qenë i zëshëm për monoqolet e energjisë elektrike dhe ngrohjes qendrore që nuk respektojnë legjisllacionin [28]. Një shembull është dëshmia e shkyçjeve kolektive të energjisë elektrike të zbuluar në raporte të shumta vjetore të përshkruara si keqpërdorim i pozicionit monopol të ndërmarrjes elektrike që prek të drejtat e njeriut [21]. Me kalimin e viteve në lagjet me një përqendrim të lartë të jo-paguesve të energjisë elektrike, korporata elektrike do të shkëpuste jo vetëm konsumatorët që nuk paguanin, por edhe ata që paguanin, sepse korporata kishte frikë nga dëmtimet fizike që mund të shkaktoheshin nga konsumatorët e pakënaqur gjatë procesit të shkyçjeve në teren. [21].

Avokati i Popullit ka kritikuar edhe sistemin e mbrojtjes sociale pasi i njejtë nuk u përgjigjet nevojave të qytetarëve të rrezikuar dhe si rrjedhojë përmendi një rast të një familjeje në një banesë të paligjshme dhe me kushte substandarde e cila ishte përfshirë nga zjarri duke vrarë tre fëmijë në vitin 2018 [21]. Avokati i Popullit është shprehur se sistemi i mirëqenies sociale nuk i ndihmon të prekurit të dalin nga varfëria dhe nuk u mundëson atyre një jetë normale pasi mezi paguajnë ushqimin dhe veshmbathjen, e lëre më për energjinë elektrike dhe ngrohjen qendrore [21]. Avokati i Popullit sqaron gjithashtu se rritja e çmimit të energjisë elektrike “është një barrë e rëndë për buxhetin dhe standardin e ulët jetësor të qytetarëve.” [29]. Sipas qytetarëve të intervistuar, ekziston një konsensus i lartë për forcimin e rolit të Avokatit të Popullit për zbatimin e rekomandimeve të ti.

Figura 7: Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (prioriteti më i lartë) me masat e propozuara në vijim për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: forcimi i rolit të Ombudsmeni

Burimi: Anketë: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Rekomandime:

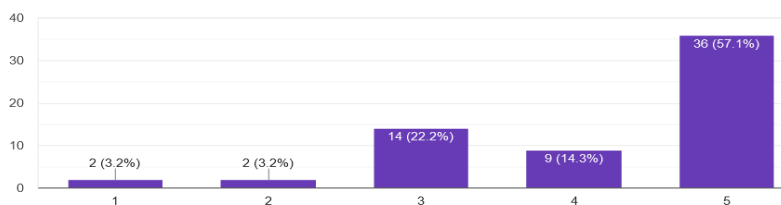
- ◇ Zhvillimi i një sistemi monitorimi për zbatimin e rekomandimeve të Ombudspersonit.
- ◇ Prioritizim i lartë i gjetjeve dhe rekomandimeve të Ombudspersonit dhe sigurimi që ato të merren parasysh gjatë krijimit të politikave që ndikojnë në varfërinë energjetike.

Komunitetet e energjisë

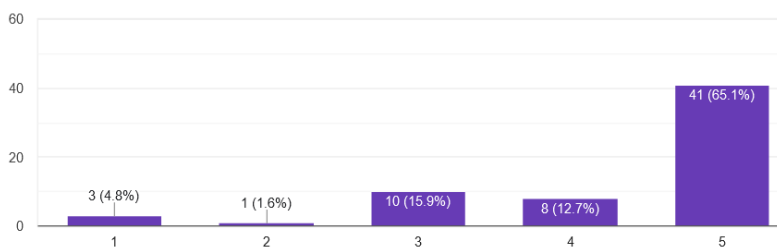
Komunitetet e energjisë, të zyrtarizuara në legjislacionin e BE-së si komunitete të energjisë së rinovueshme synojnë të mbështesin prosumerizmin [30]. Hulumtimet sugjerojnë se megjithëse komunitetet energjetike parashikojnë reduktimin e varfërisë energjetike, kjo përpjekje është ende teorike [31]. Prandaj, ekziston nevoja për të përshtatur këtë ide të komuniteteve energjetike me kuptimin e varfërisë energjetike për të arritur qëllimin e përbashkët për uljen e varfërisë energjetike dhe nxitjen e përfshirjes së qytetarëve në projektet e energjisë së rinovueshme. Në Maqedoninë e Veriut ka dy risi në këtë drejtim, qytetarët mund të bëhen konsumatorë dhe të instalojnë fotovoltaike dhe të mund të themelohen bashkësi (kooperativa) energjetike. Të dyja nismat janë të reja dhe nuk janë lidhur ende me përpjekjet për të reduktuar varfërinë energjetike. Qytetarët e intervistuar kanë mendim të favorshëm si për investimet në komunitetet energjetike, ashtu edhe për qytetarët-prosumatorët. Megjithatë, ata kishin disa sugjerime në lidhje me reduktimin e burokracisë rreth instalimit të fotovoltaikeve.

Figura 8: Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) në 5 (përparësia më e lartë) me masat e mëposhtme të propozuara për të përmirësuar aksesin në nevojat themelore të familjes: mbështetje e nismave kolektive dhe kooperativave energjetike (komuniteteve) të qytetarëve

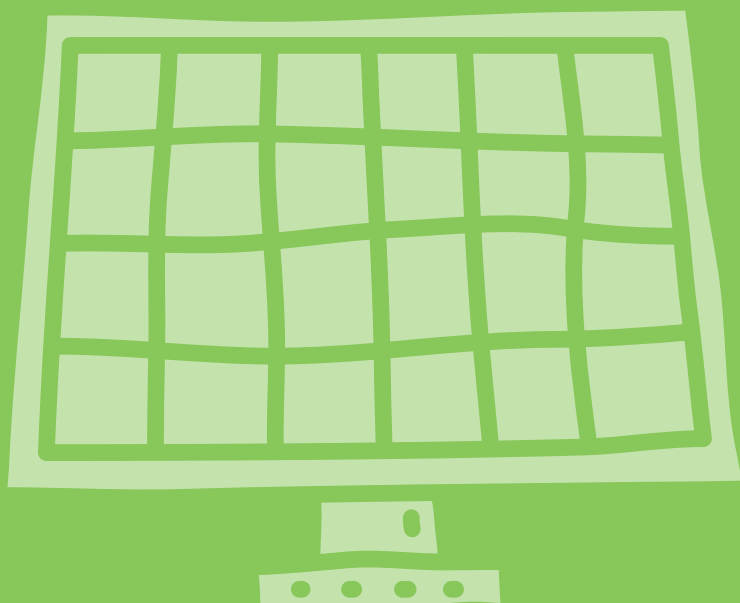

Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Figura 9: Jepni një pikë nga 1 (përparësia më e ulët) deri në 5 (prioriteti më i lartë) me masat e mëposhtme të propozuara për të përmirësuar aksesin në nevojat bazë të familjes: reduktimi i barrierave për përdorimin e fotovoltaikeve dhe subvencionimi i tyre

Burimi: Anкета: ‘Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?’ kryer në korrik 2023

Rekomandime:

- ◇ Lidhja e Ligjit për Kooperativat dhe mundësisë së instalimit të fotovoltaikeve si person fizik me përpjekjet për uljen e varfërisë energjetike duke ndarë mbështetje financiare për të qenë blerës për ata që janë në varfëri energjetike.

Gjinia dhe varfëria e fshehur e energjisë

GeVarfëria gjinore dhe energjetike janë të lidhura pasi më shumë gra përjetojnë varfëri energjetike, por gjithashtu përvoja e tyre lidhet me pozitën e tyre të pafavorshme socio-ekonomike në shoqëri. Për shembull, gatimi, pastrimi dhe larja janë përgjegjësi më të zakonshme të grave dhe gratë përdorin energjinë elektrike gjatë tarifës së lirë të energjisë elektrike për të ulur kostot që mund të rrisin ngarkesën e tyre të punës [32]. Gratë përfshihen më shpesh në punët e shtëpisë pa pagesë dhe kanë më pak kohë për të fituar jetesën për shkak të përfshirjes së tyre në përgjegjësitë mbi amvisërinë [33]. Për më tepër, zakonisht gratë fitojnë më pak se burrat dhe më shumë gra se burra janë prindër të vetëm që krijojnë edhe më tej vështirësi financiare [34]. Gratë jetojnë më gjatë se burrat, kështu që shumë familje me një person janë gra që jetojnë vetëm me një pension të ulët [34].

Jo vetëm që këta faktorë socio-ekonomikë ndikojnë në varfërinë energjetike të femrave, por edhe mënyra se si gratë përjetojnë dhe përballen me varfërinë energjetike ndryshon. Si ato që janë më shpesh përgjegjëse për detyrimet shtëpiake, gratë shpesh përballojnë punën emocionale të të jetuarit në varfëri energjetike që do të thotë një nevojë e vazhdueshme për të reflektuar, monitoruar dhe minimizuar konsumin e energjisë që mund të jetë një aktivitet që të harxhon mendërisht [35]. Bazuar në anketën e zhvilluar, më shumë gra sesa burra raportuan varfëri të fshehur energjetike ose nevojën për të reduktuar konsumin e tyre për nevoja të tjera bazë për të përballuar nevojat e tyre për energji, megjithëse më shumë burra sesa gra raportuan se nuk mund të ngrohnin në mënyrë adekuate shtëpitë e tyre. Kjo tregon se gratë më shpesh përballen me varfërinë e fshehur energjetike duke kufizuar nevojat e tjera bazë sesa burrat. Kjo mund të jetë një taksë shtesë mbi gratë dhe shëndetin e tyre mendor, si dhe mund ta bëjë cenueshmërinë e tyre energjetike më pak të dukshme dhe më të rëndë për t'u zbuluar.

Tabela 3: Vetë-raportimi dhe varfëria e fshehur e energjisë sipas gjinisë

Gjinia	Varfëria energjetike e vetë-raportuar	Varfëria e fshehur e energjisë
Burra	15	13
Gratë	8	20

Burimi: Anketë: 'Si i menaxhoni kostot e energjisë në kohë krize energjetike?' kryer në korrik 2023

Rekomandime:

- ◇ Politikat kundër varfërisë energjetike duhet të njohin dhe bashkë-trajtojnë pabarazinë gjinore.
- ◇ Pensionistet beqare dhe nënat beqare duhet të marrin mbështetje të synuar për të ulur kostot e tyre të energjisë dhe për të përdorur burime të pastra dhe moderne të energjisë.

Referencat

- [1] S. Bouzarovski, S. Petrova, Një perspektivë globale mbi privimin nga energjia e brendshme: Kapërcimi i binarit të varfërisë energjetike–varfërisë së karburantit, Kërkime për Energjinë dhe Shkenca Sociale 10 (2015) 31-40.
- [2] Eurostat, Paaftësia për ta mbajtur shtëpinë në mënyrë adekuate të ngrohtë - anketë EU-SILC, 2022.
- [3] Eurostat, detyrimet e prapambetura në faturat e shërbimeve - anketë EU-SILC, 2022.
- [4] L. Middlemiss, R. Gillard, Varfëria e karburantit nga poshtë-lart: Karakterizimi i cenueshmërisë së energjisë së familjeve përmes përvojës së jetuar të të varfërve me karburant, Kërkimi i Energjisë dhe Shkenca Sociale 6 (2015) 146-154.
- [5] EPSU, EAPN, E drejta për energji për të gjithë evropianët!, 2017.
- [6] S. Buzar, Gjeografitë e ‚fshihura‘ të varfërisë së energjisë në post-socializëm: Midis institucioneve dhe familjeve, Geoforum 38(2) (2007) 224-240.
- [7] A. Stojilovska, Varfëria energjetike në një ekonomi të ngjashme me ekzistencën: Rasti i Maqedonisë së Veriut, në: G. Jigla, A. Sinea, U. Dubois, P. Biermann (Eds.), Perspektiva mbi varfërinë energjetike në post -Evropa Komuniste, Routledge2020, fq 99-116.
- [8] TKM Beatty, L. Blow, TF Crossley, A ka një shkëmbim ‚ngrohje ose haje‘ në MB?, Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society) 177(1) (2014) 281-294.
- [9] A. Stojilovska, H. Yoon, C. Robert, Jashtë kufijve, në dritë: Eksplorimi i varfërisë energjetike dhe strategjive të përballimit të familjeve në Austri, Maqedoninë e Veriut, Francë dhe Spanjë, Kërkimi i Energjisë dhe Shkenca Sociale 82 (2021) 102279.
- [10] European_Paliament, Kuptimi i varfërisë së transportit, 2022.
- [11] C. Robinson, G. Mattioli, Cenueshmëria e energjisë së dyfishtë: Kryqëzimet hapësinore të varfërisë së energjisë shtëpiake dhe të transportit në Angli, Kërkimi i Energjisë dhe Shkenca Sociale 70 (2020) 101699.
- [12] Eurostat, Personat që nuk mund të përballojnë një makinë personale - Anketa EU-SILC, 2023.
- [13] A. Stojilovska, Sinergjitë ndërmjet ngrohjes dhe varfërisë energjetike - padrejtësia e nxehtësisë, Universiteti i Evropës Qendrore, Budapest, 2021.
- [14] Zyra_Statistikore_Shtetërore, Konsumi i energjisë në familje 2019, 2021.

- [15] Skopje_se_zagreva, Shkupi nxeht Të dhënat e hapura, 2017. <https://www.skopjesezagreva.mk/otvoreni-podatoci/>.
- [16] A. Stojilovska, D. Dokupilová, JP Gouveia, AZ Bajomi, S. Tirado-Herrero, N. Feldmár, I. Kyprianou, M. Feenstra, Po aq thelbësor sa buka: Përdorimi i drurit djegës si një praktikë kulturore për të përballuar energjinë varfëria në Evropë, *Kërkimi i Energjisë dhe Shkenca Sociale* 97 (2023) 102987.
- [17] European_Environmental_Agency, Maqedonia e Veriut – Fleta e informacionit të vendit për ndotjen e ajrit nd
- [18] Qeveria e Maqedonisë së Veriut, Programi për mbrojtjen e konsumatorëve të cenueshëm ndaj energjisë për vitin 2023 2022.
- [19] Qeveria e Maqedonisë së Veriut, Programi për promovimin e energjisë së rinovueshme dhe efikasitetin e energjisë në amvisëri për vitin 2023 (2023).
- [20] B. Lennon, N. Dunphy, C. Gaffney, A. Revez, G. Mullally, P. O'Connor, Qytetar apo konsumator? Rishqyrtimi i qytetarisë energjetike, *Journal of Environmental Policy & Planning* (2019) 1-14.
- [21] A. Stojilovska, Varfëria energjetike dhe roli i institucioneve: eksplorimi i drejtësisë procedurale energjetike – Ombudsmeni në fokus, *Journal of Environmental Policy & Planning* 25(2) (2023) 169-181.
- [22] Energjia_and_Water_Services_Regulatory_Commission, Raporti vjetor 2022, 2023.
- [23] K. Grossmann, G. Jiglau, U. Dubois, A. Sinea, F. Martín-Consuegra, M. Dereniowska, R. Franke, R. Guyet, A. Horta, F. Katman, L. Papamikrouli, R. Castaño-Rosa, L. Sandmann, A. Stojilovska, A. Varo, Roli kritik i besimit në përjetimin dhe përballimin e varfërisë energjetike: Dëshmi nga e gjithë Evropa, *Kërkimi për Energjinë dhe Shkenca Sociale* 76 (2021) 102064.
- [24] MRT, Për shkak të çmimit të lartë të energjisë elektrike, është e mundur mbyllja e disa kompanive, 2022.
- [25] L. Oliveras, A. Peralta, L. Palència, M. Gotsens, MJ López, L. Artazcoz, C. Borrell, M. Marí-Dell'Olmo, Varfëria energjetike dhe shëndeti: Tendencat në Bashkimin Evropian para dhe gjatë krizës ekonomike, 2007–2016, *Health & Place* 67 (2021) 102294.
- [26] R. Gillard, C. Snell, M. Bevan, Avancimi i një perspektive të drejtësisë energjetike të varfërisë së karburantit: vulnerabiliteti i familjeve dhe politika e rinovimit të brendshëm në Mbretërinë e Bashkuar, *Kërkimi për Energjinë dhe Shkenca Sociale* 29 (2017) 53-61.
- [27] K. Fabbri, Varfëria e ndërtesave dhe karburanteve, një indeks për të matur varfërinë e karburanteve: Një rast studimor italian, *Energy* 89 (2015) 244-258.
- [28] Avokati i Popullit, Raportet vjetore, 2017.

- [29] Ombudspersoni i Maqedonisë së Veriut, Raport vjetor për nivelin e respektit, promovimit dhe mbrojtjes së të drejtave dhe lirive të njeriut 2021, 2022.
- [30] J. Lowitzsch, CE Hoicka, FJ van Tulder, Komunitetet e energjisë së rinovueshme nën Paketën Evropiane të Energjisë së Pastër 2019 – Modeli i qeverisjes për grupet e energjisë të së ardhmes?, Rishikimet e Energjisë së Rinovueshme dhe të Qëndrueshme 122 (2020) 109489.
- [31] F. Hanke, R. Guyet, M. Feenstra, A ofrojnë komunitetet e energjisë së rinovueshme drejtësinë e energjisë? Eksplorimi i njohurive nga 71 raste evropiane, Kërkimi i Energjisë dhe Shkenca Sociale 80 (2021) 102244.
- [32] A. Carlsson-Kanyama, A.-L. Lindén, Efikasiteti i energjisë në rezidenca-Sfidat për gratë dhe burrat në veri, Politika e Energjisë 35(4) (2007) 2163-2172.
- [33] C. Robinson, Varfëria energjetike dhe gjinia në Angli: Një perspektivë hapësinore, Geoforum 104 (2019) 222-233.
- [34] J. Clancy, V. Daskalova, M. Feenstra, N. Franceschelli, M. Sanz, Perspektiva gjinore mbi aksesin në energji në BE, 2017.
- [35] S. Petrova, N. Simcock, Gjinia dhe energjia: pabarazitë e brendshme të rishqyrtuara, Gjeografia Sociale dhe Kulturore (2019) 1-19.

TOGETHER IN
CLIMATE
ACTION
